

ЛИЧНОСТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И СТРАТЕГИИ НА ИКОНОМИЧЕСКО ПОВЕДЕНИЕ В ПАЗАРНИ УСЛОВИЯ

Людмил Кръстев

An attempt is made to investigate the impact of economy situation and some personal traits on the choice of specific strategies in economics behaviors. It is found that the individual search for an optimal personal coping with the complex and contradictory economy situation reflects the choice of specific economics acts. The results show that the peculiarities and stressful nature of the transactional period into a market economy, as well as some personal traits, strongly affect the individual strategies in economics behaviors.

Ситуацията на преход към пазарна икономика се описва най-често като изключително сложна, неопределена, рискована, динамична и непредсказуема. Личността е изправена пред разрешаване на непрестанно възникващи социални и икономически проблеми, свързани пряко с нейното съществуване или оцеляване, начин на живот и материални условия, жизнен стандарт и благосъстояние (инфлация, безработица, икономически кризи, финансов дефицит и т.н.). Подобни политически и икономически дисбаланси определят преходния период у нас като особена социално-икономическа ситуация със стресогенен характер. Тези негативни аспекти на прехода към пазарна икономика изискват от личността бързи и адекватни промени в стратегиите на икономическо поведение, което в значителна степен увеличава риска от неуспех за всяка от възможните алтернативи на икономическо решение (Albou, 1984; Furnham, 1996).

Процесът на адаптация към новите пазарни условия се основава на специфична стратегия в икономическото поведение на личността, което определя възможностите за избор в рискови ситуации. При изучаване на стратегиите в икономическото поведение се установява, че най-често се използва принципът на максималната полза, при който се избират алтернативи с най-голяма вероятност за реализиране на практика, избягване на риска и такива, свързани с възможностите и качествата на личността. В този смисъл е необходимо да се подчертае специфичното влияние на икономическата ситуация върху регулацията на поведението при избора на точно определена

стратегия, свързана с възможно прогнозиране на резултатите от предприетите действия (Агали, и Гийом, 1994).

Независимо от определящото значение на икономическите условия и личностните характеристики, изключително важна е ролята на субективния, личен контрол върху конкретната ситуация, който може да има различни форми — например пряк поведенчески, когнитивен контрол на възприемане и интерпретация на събитията или контрол чрез вземане на решения, предоставящи възможности за избор на различни действия (Averill, J. 1973, цит. по Божинова, Георгиева и Жильова, 1994). Когато отсъства непосредствен опит в дадена икономическа ситуация, личността се насочва към перспективен анализ на евентуалните резултати от своите бъдещи действия. В този процес се съпоставят собствените представи и разбирания за сложността и неопределеността на ситуацията, както и възприемането на своите лични способности и възможности за справяне с подобни житейски проблеми. В индивидуален план могат да бъдат включени независимите променливи пол и възраст, които оказват влияние върху различните начини и възможности за разрешаване на такива задачи и вземане на адекватно икономическо решение.

Ние си поставяме за цел да установим влиянието на някои личностни характеристики върху избора на точно определени стратегии на икономическо поведение, свойствени за дадени социални групи в условията на преход към пазарна икономика. Предполагаме, че стресогенният характер на икономическите условия у нас изисква от личността бърза адаптация към новите пазарни отношения, която може да се осъществи на практика с помощта на различни поведенчески стратегии в зависимост от личностните качества и социално-икономическата позиция в обществото. Вероятно, наличието на по-големи лични възможности за разрешаването на проблемните икономически ситуации ще провокира избора на активни поведенчески стратегии, докато понижените възможности ще отразяват предпочитанието на пасивни стратегии в икономическото поведение. Проведеното изследване е насочено преди всичко към решаване на следните задачи:

1. Да се установят особеностите в стратегиите на икономическо поведение, предпочитани и вече използвани от представителите на някои обособени социални групи в периода на икономически преход.

2. Да се изясни ролята на някои личностни детерминанти в процеса на икономическа адаптация у нас и тяхното значение за избора на точно определени поведенчески стратегии.

3. Да се потърсят различия в прилаганите стратегии на икономическо поведение в зависимост от възрастта и пола.

Методика на изследването

Възприемаме становището, че могат да се разграничат различни стратегии на поведение в зависимост от степента на проявена активност при избора на една от възможните алтернативи за решение на даден проблем (Божинова, Георгиева и Жильова, 1994; Божинова, 1997). За целта на изслед-